

معماری و شهرسازی مطالعه اسلامی

- درآمدی بر فقه کاربردی و تمدنی
- مسکن مطلوب اسلامی

رحیم قربانی

سرشناسه: قربانی، رحیم، ۱۳۵۶ -

عنوان و نام پدیدآور: معماری و شهرسازی مطلوب اسلامی: درآمدی بر فقه کاربردی و تمدنی و مسکن مطلوب اسلامی / رحیم قربانی.

مشخصات نشر: تهران: شبکه اندیشه، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۸ ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۳۰۴-۱-۶: ۱۲۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۶۴.

عنوان دیگر: درآمدی بر فقه کاربردی و تمدنی و مسکن مطلوب اسلامی.

موضوع: معماری اسلامی

موضوع: شهرسازی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع: مسکن -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع: اسلام و معماری

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ م۴ق/۳۸۰ NA

رده بندی دیویی: ۹۱۷۶۷۱/۷۲۰

شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۶۵۱۷۹

معماری و شهرسازی مطلوب اسلامی

درآمدی بر فقه کاربردی و تمدنی و مسکن مطلوب اسلامی

تألیف و نگارش: رحیم قربانی

ناشر: شبکه اندیشه

چاپ اول: دیماه ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۲۰/۰۰۰ ریال

امور فنی و هنری: دفتر فنی و هنری مؤسسه میراث شیعه

تلفن مرکز پخش: ۰۴۱۳۵۲۶۳۷۲۲ / ۶۶۴۸۰۳۱۳ / ۰۴۱۳۵۲۶۱۴۲۸

فهرست مطالب

فصل نخست

درآمدی بر فقه کاربردی بر زمینه معماری و شهرسازی

۳	تعریف مفاهیم
۴	تعریف شاخص و مطلوبیتهای الهی
۵	انواع شاخص
۶	مطلوبیتهای الهی
۷	الگوی معماری و شهرسازی اسلامی
۹	شهر
۹	تعاریف متعدد شهر
۱۵	تعاریف رایج در اسلام در مورد شهر و روستا
۱۹	اوصاف شهر مطلوب در قرآن
۲۵	شهرسازی
۲۷	طراحی شهری
۲۸	ارکان و اجزای بنایی شهر
۲۹	شاخص شهری

۳۰	 معماری اسلامی و مطلوبیتهای آن
۳۲	 لوازم بنایی
۳۴	 تطبیق لوازم
۳۵	 کارکرد و کارآیی عقل در استنباط احکام تمدنی
۳۷	 تنظیم مطلوبیتهای کاربردی اسلام بر طبق نگرش تمدنی
۴۲	 توجه به ابعاد تمدن سازی احکام و معارف اسلامی
۴۵	 اصول حاکم بر مطلوبیتهای اسلامی
۴۷	 شیوه استخراج مطلوبیتهای تمدنی و کاربردی از متون دینی
۵۰	 سرفصلهای مباحث اصول فقه تمدنی
۵۲	 پی نوشتهای فصل نخست

فصل دوم

مسکن مطلوب اسلامی

۶۱	 مسکن مطلوب اسلامی
۶۲	 مطلوبیتهای اسلام برای طراحی و ساختن مسکن
۶۲	 ساختن منازل در وسعت بالا
۶۴	 امکان تفریح و شادی با فراخ بودن منزل
۶۵	 ایجاد زمینه راحتی در خانه
۶۵	 ایجاد حیاط وسیع
۶۶	 ایجاد سعادت دنیوی در منازل
۶۶	 پوشاندن بدیها و حریم خصوصی از مردم
۶۶	 نمود بنایی اعتقاد به معاد با وسعت منزل
۶۷	 نمود یافتن عقلانیت در وسیع سازی
۶۸	 برخورداری همه آحاد جامعه از حق مسکن

- ۶۸ مردم‌واری و حفظ کرامت انسانی
- ۶۹ طراحی خانه متناسب با اقتضات آرامش
- ۶۹ ایجاد آرامش صوتی اتاقها نسبت به هم
- ۷۰ استفاده از رنگهای آرامش بخش در تزئینات خانه
- ۷۱ ایجاد لوازم و اقتضات بازی کودکان
- ۷۱ احداث خانه با حداکثر پوشش گری
- ۷۲ در معرض دید نبودن فضاهای داخلی نسبت به هم
- ۷۳ مجزا بودن و در معرض دید نبودن آشپزخانه
- ۷۴ در امان بودن فضاهای داخلی از دید همسایگان
- ۷۵ اشراف نداشتن به همسایه
- ۷۶ اشراف نداشتن به بیرون
- ۷۸ پوشیده بودن از داخل
- ۷۹ طراحی و ساختن خانه به طوری که کمترین آزار همسایگان را به دنبال داشته باشد
- ۷۹ ساختن خانه به طوری که مانع از رسیدن باد به سایر خانه ها نباشد
- ۸۰ نساختن بالکن مشرف به همسایه
- ۸۱ نساختن خانه به طوری که کمترین آزار به راه و عابران را به دنبال داشته باشد
- ۸۱ جاری نشدن ناودان منازل به کوچه و خیابان
- ۸۳ جاری نشدن فاضلاب به کوچه و خیابان
- ۸۳ باز نشدن پنجره منازل به سوی خیابان
- ۸۳ نساختن بالکن به سمت کوچه و خیابان
- ۸۴ رعایت حد کفاف در ابعاد و عملکردهای مسکن
- ۸۵ رعایت تناسب هندسی و ساختاری فضاهای خانه
- ۸۵ اندازه گیریهای دقیق و مناسب در طراحی و ساخت
- ۸۵ رعایت تناسب بلندای ساختمان با اندازه زمین و حیاط
- ۸۶ حریم منازل: مقدار و رعایت آن

۸۶	ایجاد حریم برای خانه
۸۷	نساختن هرگونه بنا در حریم بنایی خانه
۸۸	ساختن منازل به طوری که حریم حقوقی همسایگان صدمه نزنند
۸۹	رعایت حریم بویایی خانه
۸۹	طراحی و ساختن دیوارهای داخلی خانه متناسب با اصول و ضوابط اسلامی
۹۰	بلند نبودن ارتفاع دیوار منازل بیش از هشت ذراع
۹۱	نوشتن آیه الکرسی و سایر آیات قرآن در قسمت بالایی دیوار بلند
۹۱	ایجاد تزیینات داخلی مناسب در فضای منازل
۹۲	تزیین دیوارهای درونی با رنگهای مناسب
۹۲	به کار نبردن تزخرف در منازل
۹۳	استفاده از عملکردهای مقاوم در تزیین
۹۴	عدم ایجاد مجسمه و نقاشی در اتاقها
۹۵	ایجاد محل ویژه نماز و نیایش در خانه
۹۶	ویژگیهای مطلوب نمازخانه‌ی منازل
۹۶	نبودن بازشو در سمت قبله
۹۶	نساختن و عدم تعریف اجزای فضایی مربوط به آتش در سمت قبله
۹۷	نصب دعا‌های مناسب
۹۷	امکان رؤیت آسمان
۹۷	تناسب اتاقها با اصول اسلامی
۹۷	تداخل اتاقها
۹۹	تفکیک اتاق خواب والدین از اتاق فرزندان
۹۹	ایجاد اتاق مجزا برای بانوی خانه
۱۰۰	طراحی داخلی اتاق زنان با سلیقه بانوی خانه
۱۰۰	نساختن اتاق بانو و دختران به سمت کوچه و خیابان
۱۰۰	تفکیک اتاق پسران از مادرشان

- ۱۰۱ ایجاد اتاق شخصی برای مرد خانه.
- ۱۰۱ تفکیک اتاق فرزندان از هم.
- ۱۰۲ تفکیک اتاق پسران از یکدیگر.
- ۱۰۲ تفکیک اتاق پسران و دختران از هم.
- ۱۰۳ تعداد اتاقها به تناسب نیاز.
- ۱۰۳ توجه به روشنائی اتاقها.
- ۱۰۳ ایجاد امکانات پذیرایی مهمانان.
- ۱۰۳ طراحی درب ورودی متناسب با اصول و ضوابط اسلامی.
- ۱۰۳ تعبیه زنگ برای ورودی و سایر فضاهاى منازل.
- ۱۰۴ تعبیه محلى برای نشستن جهت پوشیدن کفش در ورودی منازل.
- ۱۰۵ ایجاد لوازم بهداشت عمومى خانه.
- ۱۰۵ قرار ندادن محل آشغال در پشت درب خانه.
- ۱۰۵ ساختن آشپزخانه متناسب با مطلقیتهاى اسلامى.
- ۱۰۵ ایجاد آشپزخانه در قسمتى از بنا که بوى آشپزى مستهلک شود.
- ۱۰۶ ایجاد آشپزخانه در قسمتى از بنا که بوى آن مستهلک شود.
- ۱۰۷ رعایت اصول و ارزشهاى اسلامى در ساختن مستراح.
- ۱۰۷ قرار گرفتن مستراح در مخفى ترین نقطه بنا.
- ۱۰۷ بیرون از فضای داخلی خانه بودن مستراح.
- ۱۰۷ رو به قبله و پشت به قبله نبودن مستراح.
- ۱۰۸ تعبیه سنگ و کاسه مستراح خلاف جهت مقابله با ماه.
- ۱۰۸ تعبیه درب ورودی مستراح خلاف جهت وزش باد.
- ۱۰۸ دفع بوى بد فاضلاب.
- ۱۰۸ طراحی و ساخت سنگ و کاسه مستراح در راستای دفع حداکثرى.
- ۱۰۹ عدم تعبیه کاسه مستراح سر پایی.
- ۱۰۹ قرار دادن شیر آب در سمت راست مستراح.

۱۰۹	عدم اشتراک مستراح و حمام
۱۰۹	باز شدن درب مستراح به سمت چپ
۱۱۰	شرقی - غربی بودن قرارگیری کاسه مستراح
۱۱۰	ساختن حمام متناسب با مطلوبیتهای اسلامی
۱۱۰	ایجاد حمام طبق اصول بهداشتی و نظم اسلامی
۱۱۰	چهار اتاقی بودن حمام با کاربری و کارکردهای تعریف شده
۱۱۲	طراحی رخت کن مجزا
۱۱۲	لوله کشی آب گرم و آشامیدنی در اتاق سوم
۱۱۲	ایجاد سیستم گرمایشی در اتاق سوم
۱۱۲	آبرسانی آب سرد در اتاق سوم
۱۱۲	نساختن سکوی قابل تکیه دادن در اتاق چهارم
۱۱۳	تفکیک بنایی روشویی از حمام
۱۱۳	پشت به قبله بودن کاسه روشویی
۱۱۳	مدیریت پس آب حمام
۱۱۴	استفاده از چوب در ساختن سقف و درها
۱۱۵	ایجاد جان پناه برای پشت بام
۱۱۶	طراحی و ساخت خانه مبتنی بر حداکثر نورگیری طبیعی
۱۱۸	ساختن خانه به گونه ای که از آسیبهای آتش دور باشد
۱۱۸	مطلوبیتهای مربوط به مصالح
۱۱۸	رعایت ابعاد استحکام
۱۱۸	استفاده از مصالح محکم با مقاومت مناسب
۱۱۹	انعطاف پذیر بودن مصالح
۱۱۹	سبک بودن سازه و مصالح
۱۱۹	استفاده از برخی مصالح شیشه ای در ساختن خانه
۱۱۹	توجه به عمر مفید ساختمان

۱۲۱	ایجاد طبقات فوقانی در صورت نیاز
۱۲۲	احداث خانه متناسب با عملکردهای سبز
۱۲۳	ایجاد فضای سبز پیرامون منازل
۱۲۳	ایجاد فضای سبز در فضای درونی خانه
۱۲۳	ساختن خانه درون باغ
۱۲۵	ناقص نساختن سازو و اجزای فضایی منزل
۱۲۵	توجه به موقعیت منازل در محله
۱۲۵	ساختن منازل در تناسب با مرکزیت مسجد محله
۱۲۵	توجه به موقعیت جغرافیایی، خاک، آب و هوای منطقه در انتخاب مکان شهر و منازل
۱۲۶	لحاظ نمودن جهت وزش باد در طراحی بنا
۱۲۷	طراحی و احداث جهت محله با توجه به جهت وزش باد
۱۲۸	یکسان بودن ارتفاع خاتنها در هر محله
۱۲۸	نساختن منازل کنار آرامگاه
۱۲۹	در مسیر سیل سیلاب نبودن منازل
۱۲۹	طراحی و ایجاد پارکینگ در نیاز
۱۳۰	سخن پایانی
۱۳۱	پی نوشتهای فصل دوم
۱۶۴	کتابنامه

مقدمه

تمدن پرافتخار ایران اسلامی منظره‌ای باشکوه از هنر و خلاقیت مسلمانان این مرز و بوم را به نمایش گذاشته و مسلمانان عصر حاضر بنا به دلایل هویتی و استعماری نتوانسته‌اند رشته آن را ادامه داده و تمدن خود را بارور نمایند. بنابراین، امروزه نام و نشانی بیش از آن باقی نمانده است که متأسفانه تنها افتخار انتساب به آن نصیب فرهیختگان و هموطنان گشته است. اما تمامیت این تمدن بر پایه عناصر اسلامی شکل گرفته بود که به دلیل دوری مهندسان، برنامه‌ریزان و طراحان از آنها، نمی‌توان به اصل خویش بازگشته و تمدن خود را در ابعاد پیشرفته امروزی بازآفرینی و بازسازی کرد.

لازمه بازگشت به آن ریشه و اساس، آگاهی یافتن از اصول و مبانی نظری و راهبردهای عملی آن و ذوب گشتن در پرتو انوار ملکوتی آن است؛ و این امر هنگامی تحقق می‌یابد که متخصصان ما به مبانی نظری و عملی آموزه‌های اسلامی که زیرساخت اصلی شکل‌گیری آن بوده است کاملاً آگاهی و اعتقاد بیابند. روشن است که دانش‌های مسلمانان برای ساختن آن همه، همان دانش‌های اصیل اسلامی در دوره شکوفایی بوده است که در یک کلام به حکمت اسلامی شهرت داشت و جامع و سازنده همه ابعاد مادی و معنوی تمدن عظیم اسلام بود. در این میان، نقش آموزه‌های اسلام نه فقط به عنوان عناصر فرهنگی بلکه به عنوان مطلوبیت‌ها و ضوابط عملیاتی برای ایجاد عملکردهای مختلف تمدنی شایان توجه است. به ویژه این که پیامبر عظیم‌الشان اسلام و اهل بیت او علیهم السلام به طور گویا و مشخص

به بیان و اجرای این عناصر و مؤلفه ها پرداخته اند؛ اما این قبیل روایات اسلامی به دلیل بی توجهی مراکز علمی به تمدن سازی و معماری، در گوشه و کنار کتابها به حاشیه رانده شده و مورد توجه قرار نگرفته است. تنها راه بهره گیری از آن آموزه ها و کشاندن آنها به عرصه علمی و عملی بازسازی و بازآفرینی تمدن اسلام، «نگرش تمدنی و تمدن سازی» به مجموعه آموزه ها و فقه اسلامی است.

مجموعه حاضر که به حضور در آگاهان هنر و معماری اسلامی تقدیم می شود، نخستین مجلد از معماری و شهرسازی مطلوب اسلامی مبتنی بر فقه کاربردی و تمدنی است که براساس نگرش تمدنی و با شیوه اجتهادی از متون معتبر دینی استخراج و تنظیم شده است. مبانی و ساز و کار رسیدن به آن نیز در فصل اول همین مجموعه تعریف و اجرا شده است.

این تلاش، نتیجه کار گروهی است که با کمک و یاری دوستان زیادی به ثمر نشست و جا دارد همه عزیزانی که در طراحی و تعریف اجزای فضایی آن نقشی داشته اند مورد قدردانی قرار گیرند. ابتدا از استاد عزیز و ارجمندم حضرت آیت الله علامه حاج شیخ علی زمانی قمشه ای زید عزه که در همه مراحل کار، بنده و دوستانم را از راهمایی ها و عنایات خود بهره مند ساختند تشکر و قدردانی کرده و جزای جزیل از خدای متان به ایشان خواستارم.

سپس از همه همکارانم که به عنوان کمک محقق، بخش هایی از کار را به فراخور تخصص و توانمندی خود یاری رساندند به ترتیب زیر نام برده و سپاسگزاری می کنم:

از تلاش های خوب و مفید حجت الاسلام والمسلمین آقای محسن مقیمی که در استخراج بخشی از احادیث مربوط به مسکن و آقای مهندس کریم پورنجف که در تنظیم و تدوین این مجموعه یاری رسانم بودند کمال سپاس و قدردانی را دارم؛ همچنین از تلاش همکاران فنی آقایان دکتر محمود روحانی، دکتر محمد امیر راحمی، مهندس امیر سعود نوازی، مهندس حمید رستمی ارشد، وحید لطفی و نند و خواهران ارجمند مهندس فاطمه جباران، سیده زهرا بیسپی، مهسا بایبوردی و فاطمه عظیم زاده که (در قم، تهران و تبریز) در بررسی های فنی و تخصصی حوزه های مربوط به متون تخصصی و تاریخی، تحلیل لوازم عملیاتی و کاربردی شاخص های درون دینی، استخراج مطالب تخصصی معماری از متون معتبر معماری، و برگزاری جلسات و نشست های تخصصی همواره همراه بودند، سپاسگزارم و از خدای متان اجر بی پایان برایشان خواستارم.

در این میان از زحمات و تلاش های فراوان برادر ارجمندم مهندس پورنجف که علاوه بر استخراج و

تنظیم مطالب راه، در بررسی و تحلیل سایر عملکردها نیز همواره یاری رسانم بود، و همچنین از برادر گرامی دکتر روحانی که زحمات بازخوانی و ویرایش فنی کار و طراحی کروکی های طرح را متحمل بوده و مسائل مهم و ظریف معماری اسلامی را همواره در اختیار دوستان قرار دادند تشکر ویژه دارم.

در کل، از همه عزیزانی که در مراحل مختلف اجرای آن در جلسات علمی و تخصصی گروه معماری و شهرسازی شرکت داشته و ما را از نظرات خود بهره مند ساختند و مطالب نگارش شده را با دقت و حوصله مطالعه کردند تشکر وافر می کنم و برایشان آرزوی توفیق روزافزون دارم. از برادر ارجمند آقای مهندس علی ابراهیمیان که زحمت کارهای گرافیکی و آماده سازی کتاب برای چاپ را انجام داد قدردانی می نمایم. همچنین از همه همکاران و عزیزانم در مؤسسه آموزشی-پژوهشی میراث شیعه سپاسگزاری می کنم. امیدوارم این کار بسیار بزرگ و بی نظیر نمونه عملکردی مناسبی برای دین پژوهان و معماران باشد تا براساس تجربیات آن به استخراج اصول، راهبردها، راهکارها، شاخص ها و ضوابط اجرایی و عملیاتی سایر مسائل و موضوعات معماری و شهرسازی از متون غنی دینی بپردازند.

نکته پایانی که یادآوری آن خالی از لطف نیست اینکه این اثر نفیس خالی از عیب و نقص نیست و ممکن است در ترتیب ارجاعات و پی نوشت ها و یا استناد به متون دینی ایراداتی یافت شود که تذکر و انتقال از سوی محققان، اساتید و معماران گرانقدر به نویسنده موجب اصلاح آن خواهد شد. وانگهی نکات نو و بدیع هنرمندان و مهندسان نیز موجب غنای بیشتر این اثر خواهد بود.

رحیم قربانی

شهریور ماه ۱۳۹۳ - تبریز